

**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА**

ПЕТРУС МАРІАННА ВАСИЛІВНА

УДК 37.018.1 (477.87) «18/19»

**ПРОБЛЕМИ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ
В ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ ЗАКАРПАТТЯ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – 30-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Тернопіль–2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник : доктор педагогічних наук, професор
Завгородня Тетяна Костянтинівна,
Прикарпатський національний університет
імені В.Стефаника, завідувач кафедри
педагогіки імені Б.Ступарика.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Марушкевич Алла Адамівна,
Київський національний університет імені Тараса
Шевченка;

кандидат педагогічних наук, доцент
Костів Володимир Іларійович,
Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаника.

Захист відбудеться «22» червня 2011р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.01 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М.Кривоноса, 2, м.Тернопіль, 46027, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М.Кривоноса, 2, м.Тернопіль, 46027.

Автореферат розіслано «19» травня 2011 року.

В. о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради

Поліщук Ю. Й.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У сучасних умовах національно-культурного відродження Української держави особливого значення набувають проблеми сімейного виховання, важливими серед яких є: малодітність сімей, руйнування сімейних морально-етичних норм і традицій, ігнорування духовних засад родини, зростання конфліктності у стосунках між подружжям, батьками та дітьми, зменшення участі дітей у домашній праці, послаблення ролі особистого прикладу батьків, зростання надмірної уваги до матеріальних благ. Все це спричинює втрату кращих виховних традицій, досвіду родинної педагогіки. Тому нагальною потребою за умов демократизації суспільства є доконечне й неминуче повернення до загальнолюдських вартостей, якими завжди відзначався світогляд українського народу, а також відродження сакраментального статусу родини, яка впродовж усієї своєї історії охороняла індивідів від соціальних потрясінь, виступала носієм звичаїв і традицій. Особливої уваги у цьому контексті заслуговує вивчення досвіду сімейного виховання на Закарпатті, де впродовж багатовікової історії склалася самобутня, сформована і перевірена життям система, для якої характерні як загальнопедагогічні, так і власні творчі надбання. Виважене, творче використання закарпатського досвіду, на нашу думку, може стати важливим фактором зміцнення інституту української родини, удосконалення змісту, форм і методів виховання в ній підростаючого покоління, що є особливо актуальним в умовах української реальності.

Значний внесок у розробку питань сімейного виховання зробили видатні зарубіжні педагогіки-класики: І.Гербарт, А.Дістерверг, Дж.Дьюї, Я.Коменський, Я.Корчак, Дж.Локк, Й.Песталоцці, Ж.-Ж.Руссо та ін. Ці автори досліджували ключову роль родини у вихованні дітей, її функції, вимоги до неї.

Репрезентували сімейний виховний досвід і українські педагоги та культурні діячі, зокрема, Х.Алчевська, П.Куліш, А.Макаренко, І.Огієнко, С.Русова, Г.Сковорода, В.Сухомлинський, Л.Українка, К.Ушинський, І.Франко, Т.Шевченко та ін.

Серед закарпатських педагогів проблеми сімейного виховання другої половини XIX - 30-х років XX століття вивчали Е.Бокшай, І.Борух, Д.Волковський, А.Волошин, Л.Гайдукевич, О.Духнович, В.Зазимко, А.Карабелеш, М.Колесник, І.Лазар, О.Маркуш, В.Машкаринець, О.Павлович, Й.Пешина, О.Полянський, П.Федор, С.Чегіль, К.Шимонова, І.Ясінчук та ін.

Історію розвитку сімейного виховання, вплив виховних традицій на становлення особистості простежено у сучасних історико-педагогічних дослідженнях (С.Бабишин, О.Вишневецький, М.Євтух, О.Кравець, О.Любар, Т.Мацейків, В.Мосіяшенко, Ю.Руденко, М.Сметанський, М.Стельмахович, О.Сухомлинська, Є.Сявавко, Р.Чмелик, П.Щербань, О.Ярошинська).

Наукові підходи до стану сімейно-родинного виховання розкрито у педагогічних розвідках сучасних українських дослідників (Т.Алексєєнко, О.Докукіна, Т.Завгородня, Л.Калуська, В.Ковбас, В.Костів, В.Кравець, Т.Кравченко, А.Кузьмінський, А.Марушкевич, М.Міщенко, В.Омелянєнко, Л.Повалій, В.Постовий, А.Рацул, О.Хромова та ін.). У публікаціях згаданих науковців визначено типи сімей, їх функції, методи, напрями, умови успішного сімейного виховання тощо.

В останнє десятиріччя у педагогічній науці презентовано чимало дисертаційних робіт, в яких певним чином віддзеркалено досліджувану тему. Дисертантами порушувалися такі проблеми, як зміст сімейного виховання в зарубіжних країнах (О.Демченко, Л.Калашник, О.Сурженко, Г.Фінчук, С.Червонецька, З.Янішевська); питання педагогічної освіти батьків (Л.Буніна, Ю.Грицкова, О.Добош, І.Дубінець, О.Мальцева); співпраця родини і школи (К.Журба, Я.Журецький, С.Корнієнко, Л.Стахів, О.Штихалюк); підготовка молоді до життя в сім'ї (Н.Гусак, А.Даник, І.Даценко, Л.Йовенко, О.Кізь, І.Мачуська, Л.Яворська); взаємини батьків і дітей (Е.Заредінова, Д.Іванов, О.Косарева, І.Сіданіч); соціально-психологічні (Г.Бевз, А.Бесєдін, І.Дідук, І.Кошлань, М.Мушкевич, Л.Омельченко, О.Шукалова) та правові аспекти сімейного виховання (І.Васильківська, О.Горбач, О.Карпенко, Б.Левківський, В.Мироненко); питання сімейного побуту (О.Галько, С.Лазюк).

Незважаючи на те, що проблема сімейного виховання незмінно знаходиться в центрі наукових пошуків сучасних дослідників, все ж переважна їх більшість розглядає її у всеукраїнських та світових масштабах, в результаті чого питання сімейного виховання в межах окремих регіонів та певних історичних періодів залишається малодослідженим.

У процесі аналізу проблем сімейного виховання в закарпатській родині у другій половині XIX – 30-х роках XX століття виявлено суперечності між: значними потенційними можливостями крайової педагогіки досліджуваного періоду і недостатнім застосуванням її провідних ідей у сучасній практиці сімейного виховання закарпатців; потребами ціннісного ставлення до самобутньої культури сімейного виховання на Закарпатті в другій половині XIX – 30-х роках XX століття і її недостатнім знанням; відсутністю цілісного педагогічного дослідження і потребами в ньому теорії і практики.

Отже, актуальність і недостатня наукова розробленість проблеми, необхідність розв'язання існуючих протиріч зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Проблеми сімейного виховання в педагогічній теорії і практиці Закарпаття (друга половина XIX – 30-ті роки XX століття)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень кафедри педагогіки і психології Ужгородського національного університету – «Особистісно-професійне становлення майбутніх

фахівців у контексті розвитку освіти» (державний реєстраційний номер – 0109U005546). Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Ужгородського національного університету (протокол №11 від 20 грудня 2007 р.) та погоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол №3 від 25 березня 2008 р.).

Мета дослідження: розкрити теоретичні положення та виокремити провідні ідеї організації сімейного виховання на Закарпатті (друга половина XIX – 30-ті роки XX століття) задля їх творчого використання в умовах сьогодення.

Відповідно до мети поставлені такі **завдання дослідження:**

- вивчити стан дослідженості проблеми в історико-педагогічній літературі для уточнення сутності поняття «сімейне виховання» та вияву виховного потенціалу родини як соціального інституту;

- на основі аналізу детермінантних факторів виховного процесу в закарпатській родині виокремити проблеми сімейного виховання в педагогічній теорії і практиці краю в другій половині XIX – 30-х роках XX століття;

- розкрити структурні елементи та особливості сімейного виховання в регіоні у досліджуваний період;

- окреслити шляхи творчого використання педагогічних ідей сімейного виховання на Закарпатті (друга половина XIX – 30-ті роки XX століття) у сучасних умовах.

Об'єкт дослідження: теорія і практика сімейного виховання на Закарпатті.

Предмет дослідження: зміст, форми і методи сімейного виховання на Закарпатті (друга половина XIX – 30-ті роки XX століття).

Методологічною основою дослідження є ідеї гуманістичної теорії пізнання суспільних, сімейних взаємозв'язків і відносин; концептуальні положення філософії виховання, історії та теоретичних основ педагогіки, вікової психології; принцип пріоритету сімейного виховання в становленні особистості; педагогічне обґрунтування необхідності й можливості творчого використання педагогічних ідей сімейного виховання Закарпаття (друга половина XIX – 30-ті роки XX століття) в сучасних умовах розвитку України.

Для досягнення мети, розв'язання поставлених завдань використано такі **методи дослідження:** *конкретно-пошуковий*, завдяки якому було узагальнено та систематизовано джерельну базу дослідження; *порівняльно-хронологічний*, що дав змогу в логічній послідовності відтворити генезу розвитку змісту родинно-виховної думки в історичному аспекті; *історико-ретроспективний* – сприяв характеристиці змісту, принципів, форм, методів сімейного виховання на Закарпатті у другій половині XIX – 30-х роках XX століття; *індуктивний* – використовувався для уточнення сутності ключового поняття «сімейне виховання»; *предметно-цільовий аналіз* матеріалів періодичних видань та статистичних даних з досліджуваної проблеми; *інтерпретації*

отриманих даних; *метод компарівістики* – застосовувався для порівняння напрямів, методів і форм тогочасного і сучасного сімейного виховання; *узагальнення, систематизації, синтезу*, які забезпечили можливість цілісно та об'єктивно висвітлити досліджувані процеси. Завдяки *емпіричним методам* (бесіда, анкетування), визначені виховні цілі в сучасній родині. Для кількісної обробки даних дослідження широко використовувались *математичні методи* (групування, ранжування, шкалування, середнє арифметичне, графічні методи та ін.).

Джерельну базу дослідження складають матеріали Національної бібліотеки України імені В.Вернадського, Науково-педагогічної бібліотеки імені В.Сухомлинського НАПН України (м. Київ), Наукової бібліотеки імені В.Стефаніка НАН України (м. Львів), бібліотек Львівського національного університету імені І.Франка, Прикарпатського національного університету імені В.Стефаніка, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; а також використані фонди Державного архіву Закарпатської області (ДАЗО), архіву Закарпатського краєзнавчого музею; монографії та брошури педагогів краю з окремих проблем сімейного виховання; історична та навчально-методична література, яка використовувалася у навчально-виховному процесі Закарпаття другої половини XIX – 30-х років XX століття; матеріали періодичних видань («Листок», «Народна школа», «Наша школа», «Подкарпатська Русь», «Урядовий вісник школьного реферату краєзнавчого уряду Подкарпатської Руси», «Учитель» та ін.); звіти та протоколи батьківських зборів, конференцій досліджуваного періоду; сучасні нормативні документи державного регулювання питань, пов'язаних із сімейним вихованням в Україні; новітня педагогічна публіцистика з проблем виховання в родині; історична та науково-педагогічна література, дисертації і монографії з питань сімейного виховання.

Хронологічні межі дослідження охоплюють другу половину XIX – 30-ті роки XX століття. За вихідний рубіж узято 1850-ті роки, на перебіг яких мали вплив революційні події в Австрійській імперії (1848-1849 рр.), що призвели до появи нових виробничих, економічних відносин, розвитку промисловості, потреби у кваліфікованих кадрах, освіті робітників і селян. Це суттєво вплинуло на еволюцію сімейного виховання, взаємини батьків і дітей, на соціокультурні та педагогічні традиції закарпатської родини.

Верхня межа періоду збігається з виходом Закарпаття із складу Чехословацької республіки (1938 р.), що супроводжувалося повним руйнуванням у краї економічної основи інституту родини – її господарства, а це, в свою чергу, поглибило процеси пролетаризації населення та нівелювання сімейних цінностей.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що *вперше* здійснено цілісне дослідження педагогічної теорії і практики сімейного виховання на Закарпатті другої половини XIX – 30-х років XX століття; виокремлено проблеми виховного процесу в родині краю та визначено детермінантні фактори (етнічний, економічний, соціальний, матримоніальний, фактор

нуклеаризації, демографічний, фізіологічний, генетичний, культурно-освітній, родинно-побутовий, звичаєвий та духовний), що впливали на його еволюцію; окреслено специфіку змісту провідних напрямів (розумове, фізичне, моральне, релігійне, трудове та естетичне виховання), принципів (природовідповідності, культуровідповідності, народності, полікультурності, безперервності, єдності педагогічних вимог родини і школи, розумної вимогливості, опори на позитивне у дитини, виховання в праці, єдності світського та релігійного виховання), методів (приклад та авторитет батьків, порада і попередження, наказ і заборона, заохочення і покарання, гра), форм (свята родинного, церковного та державного календарів) і засобів (слово, праця, домашній побут, молитва, книга (підручник), природа, фольклор, народні звичаї, традиції, обряди) сімейного виховання в регіоні досліджуваного періоду; обґрунтовано перспективи творчого використання прогресивних педагогічних ідей сімейного виховання краю (друга половина XIX – 30-ті роки XX століття) в сучасних умовах; *конкретизовано* структуру сімейного виховання на Закарпатті в досліджуваній період.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що основні положення, висновки дисертації лягли в основу методичних розробок «Теоретичні засади сімейного виховання на Закарпатті (друга половина XIX – 30-ті роки XX століття): конспекти лекцій» та «Збірника педагогічних задач з проблем сімейного виховання (за матеріалами педагогічної та художньої літератури Закарпаття другої половини XIX – 30-х років XX століття)», які застосовуються при читанні курсів «Історія педагогіки», «Історія та теорія соціального виховання», «Історія української школи і педагогіки», «Етнопедagogіка», «Педагогіка і психологія сім'ї», «Педагогіка сімейного виховання», «Проблеми сімейного виховання на Закарпатті» для студентів педагогічних спеціальностей Мукачівського державного університету (акт № 2436 від 03.05.2010), Херсонського державного університету (довідка № 144 від 20.05.2010), Прикарпатського національного університету імені В.Стефаника (акт № 1545 від 04.06.2010), ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (довідка № 10/1341 від 09.11.2010).

Матеріали дисертації доцільно використовувати у вищих навчальних закладах різних рівнів акредитації, у науково-дослідній роботі студентів при написанні курсових, дипломних, магістерських робіт; під час укладання підручників, посібників та іншої навчально-методичної літератури. Результати дослідження можуть використовуватися для вдосконалення підготовки студентів педагогічних ВНЗ до роботи з батьками учнів, а також педагогічними колективами шкіл для організації педагогічного всеобучу батьківської громадськості.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дисертаційної роботи оприлюднено на *міжнародних*: «Проблема якості виховання і навчання у системі безперервної освіти» (Івано-Франківськ, 2008), «Карпатська Україна в контексті українського державотворення» (Ужгород, 2009), «Соціалізація особистості і суспільні трансформації: механізми взаємовпливу та вияви»

(Чернівці, 2009), «Професійно-особистісний розвиток і становлення фахівців у сучасних умовах розбудови вищої школи: методологія, теорія і практика» (Ужгород, 2010); *всеукраїнських*: «Розвиток читацьких інтересів учнів у процесі вивчення української мови і літератури» (Київ, 2007), «Особистісно орієнтований потенціал педагогіки В.О.Сухомлинського» (Кам'янець-Подільський, 2008), «Психолого-педагогічні умови організації розвивального середовища в закладах освіти» (Херсон, 2010), «Удосконалення підготовки майбутнього педагога в контексті Болонської конвенції» (Мукачево, 2010) науково-практичних конференціях; *звітних наукових конференціях* професорсько-викладацького складу Мукачівського державного університету (2009-2011).

Результати дисертації обговорювались на засіданнях кафедри педагогіки та психології ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (2007-2010), кафедри педагогіки та методики початкової освіти Мукачівського державного університету (2009-2011).

Публікації. Матеріали дослідження відображено в 19 одноосібних публікаціях; з них 8 статей – у фахових науково-педагогічних виданнях, 9 – у збірниках наукових праць і матеріалах конференцій, 2 навчально-методичні посібники.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (334 найменувань). Загальний обсяг дисертації становить 301 сторінку, з яких основного тексту – 186 сторінок. Робота доповнена 12 додатками.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, вибір його хронологічних рамок, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, розкрито теоретико-методологічну основу, наукову новизну, практичну значущість, описано методи і джерельну базу дослідження, подано відомості про апробацію та впровадження основних результатів дисертації.

У *першому розділі* – «**Сімейне виховання як історико-педагогічна проблема**» – уточнено сутність поняття «сімейне виховання», висвітлено стан розробки досліджуваної проблеми в науковій літературі; на основі аналізу детермінантних факторів виховного процесу в закарпатській родині, виокремлено проблеми сімейного виховання в педагогічній теорії і практиці краю у другій половині XIX – 30-х роках XX століття, а також з'ясовано роль батьків у сімейному вихованні дітей Закарпаття в досліджуваний період.

Історіографічний огляд містить загальну характеристику стану дослідженості сімейного виховання підростаючого покоління, аналіз наукових праць, які розкривають різні аспекти досліджуваної проблеми, різняться за часом і місцем їх видання. Встановлено, що теоретичним підґрунтям розвитку сімейного виховання на Закарпатті у другій половині XIX – 30-х роках XX

століття були погляди відомих вітчизняних та зарубіжних педагогів-класиків: Я.Коменського, Дж. Локка, Й.Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, Г.Сковороди та ін.

Проведене дослідження підтверджує, що проблеми сімейного виховання є ключовими не тільки в духовно-моральному і культурному, а й економічному житті суспільства, оскільки відродження нації починається з родини, а остання є підсистемою суспільства. Тому проблеми сімейного виховання розглядаємо у тісному взаємозв'язку з іншими проблемами та пов'язуємо із соціальним і демографічним аспектами, що дає змогу зрозуміти зумовленість різних процесів та усвідомити їхні масштаби та актуальність. Зокрема, для демографічного зростання суспільству потрібна міцна, стабільна родина, яка, займаючись вихованням дитини, виконувала б соціальну місію, формувала б громадянина, передавала йому духовно-моральні та етнічні цінності, культурну спадщину. Отже, сімейне виховання є педагогічною проблемою, а це означає, що воно являє собою інтегрований процес взаємодії і впливу суспільного, етнічного, соціально-економічного, культурного і духовно-морального середовища, в якому перебувають члени родини у найважливіші моменти свого життя. З огляду на це, нами визначено детермінанти, тобто основні фактори, які мали безпосередній вплив на еволюцію, зміст та перебіг сімейного виховання на Закарпатті у другій половині XIX – 30-х роках XX століття. Серед них: етнічний, економічний, соціальний, матримоніальний, фактор нуклеаризації, демографічний, фізіологічний, генетичний, культурно-освітній, родинно-побутовий, звичаєвий та духовний.

З'ясовано, що еволюція сімейного виховання на Закарпатті в другій половині XIX – 30-х роках XX століття характеризувалася низкою протиріч, які породжувалися переважно наслідками неоднозначного політичного, соціально-економічного і культурно-освітнього розвитку краю, де переplitалися як позитивні, так і негативні тенденції. Так, якщо окупація закарпатських земель Австрійською імперією (до 1867 року), а згодом Австро-Угорщиною (1867-1918 рр.) не сприяла розвитку рідномовних друкованих видань, то включення краю до складу Чехословацької республіки (1919 р.) зумовило появу значної кількості літератури, що висвітлювала питання сімейного виховання на Закарпатті. Це сприяло педагогічній просвіті батьків, яка з 20-х років XX століття прийняла цілеспрямований та екзотеричний характер. Почали з'являтися статті, в яких відображено власний досвід педагогів як батьків, досвід зарубіжних та українських педагогів-класиків, а також розкрито зміст сімейного виховання на Закарпатті з притаманними йому регіональними особливостями.

Закарпатські педагоги другої половини XIX – 30-х років XX століття (І.Борух, Д.Волковський, Л.Гайдукевич, О.Духнович, М.Колесник, М.Підгірянкa) чітко усвідомлювали важливість природного зв'язку матері з дитиною, створення нею сприятливої домашньої атмосфери, яка ґрунтувалася б на почуттях любові, поваги та прихильності між членами родини. Матір педагоги краю позиціонували як головну природну виховательку дитини. Натомість,

батькові відводили роль годувальника родини і дисциплінуючого фактора. Це дає підстави розглядати сімейне виховання на Закарпатті у досліджуваній період нерідко як односторонній, керований матір'ю виховний процес, спрямований, здебільшого, на формування духовно-моральних почуттів дитини. Слід відмітити, що крім батьків, виховний вплив на підростаюче покоління мали також й інші члени родини: дідуся і бабусі, брати і сестри, внаслідок чого спостерігалася можливість виховання у дітей толерантності у відносинах молодший-старший, дитина-дитина, розширення кола діяльності, дотримання традицій, обрядів.

Роль та сила виховного впливу батьків на дітей підвищує, за переконанням крайових освітніх діячів (А.Волошин, Л.Гайдукевич, О.Духнович, А.Карабелеш), любов. Щоб вона приносила ефективні результати, педагоги висували ряд вимог: не ідеалізувати особливий дар батьківської любові, оскільки він вимагає вдосконалення, ним потрібно вміти правильно повелівати, знати міру і не впадати в нерозумну, «сліпу» любов, яка спотворює виховання, калічить дитину; навчитися «розумно» любити своїх дітей, тверезо оцінювати їх вчинки і якості. Реалізація цих вимог, за переконаннями педагогів, забезпечить сімейне виховання міцною основою гармонізації взаємин батьків з дітьми.

У *другому розділі* – **«Особливості сімейного виховання на Закарпатті (друга половина XIX – 30-ті роки XX століття)»** – розкрито зміст сімейного виховання дітей у регіоні; обґрунтовані сутність, мета, основні завдання, принципи, напрями, форми, методи та засоби сімейного виховання.

Науковий огляд педагогічних ідей крайових діячів досліджуваного періоду в контексті сімейного виховання уможливорює визначити його структурні компоненти, які солідаризуються з фундаментальними положеннями сучасної педагогічної науки. Такий підхід, на нашу думку, мав би забезпечити повноту, логічність і послідовність аналізу його теоретичних засад.

З'ясовано, що розуміння сутності поняття сімейного виховання педагогами Закарпаття другої половини XIX – 30-х років XX століття орієнтувалося на систему загальнолюдських вартостей, прагнучи розширити духовно-моральні, трудові, фізичні, естетичні знання у дитини, формувати на їх основі відповідні погляди і переконання, що ставали основою її поведінки. Тобто, сімейне виховання трактувалося крайовими освітянами як вагома і невіддільна складова всього виховання, що орієнтувалося на традиційний виховний ідеал.

У досліджуваній період на Закарпатті чітко простежувалася еволюція мети сімейного виховання, що спричинена етнічними, соціально-економічними й культурними факторами, які своєю мінливістю впливали на визначення у ній домінуючих ліній, серед яких: глибинний вплив на розвиток фізичного і духовного життя дитини (О.Духнович), прищеплення трудових навичок та розуміння посиленої дитячої праці як природного і життєво необхідного процесу (І.Борух), формування у дитини здатності до соціалізації в певному культурному середовищі, що передбачає

не тільки набуття нею трудових навичок, а й виховання духовно-моральної, фізичної та естетичної культури (А.Карабелеш), розвиток самостійності, тобто готовності підростаючого покоління до самостійного життя (Л.Гайдукевич).

Свою діяльність крайові педагоги спрямовували на забезпечення повноцінного фізичного розвитку дітей закарпатських родин; формування навичок дотримання санітарно-гігієнічних норм, режиму дня та харчування; створення у родинному колі сприятливого психологічного клімату, поваги до моральних норм, осуду аморальних; формування перманентно-благодійних взаємин батьків та дітей на основі почуттів обопільної любові, довіри і поваги; виховання любові до рідної землі, родини, свого народу, Батьківщини, формування національної свідомості; прищеплення дітям віри і надії на Бога; якомога раннє залучення їх до праці; формування трудових умінь та навичок; сприяння розвитку естетичних потреб і почуттів; співпраця родини і школи задля оптимізації сімейного виховання.

Вирішення окреслених завдань сімейного виховання на Закарпатті відбувалося через його нерозривно пов'язані напрями (розумове, фізичне, моральне, релігійне, трудове та естетичне), сутність яких відображена у спадщині педагогів Закарпаття другої половини ХІХ - 30-х років ХХ століття. Встановлено, що перевага надавалася моральному, релігійному, трудовому вихованню, а не розумовому. Така позиція базувалася на впевненості закарпатців у тому, що життєвий поступ визначається радше духом та навичками, ніж знаннями. Доведено, що значний вплив на виховання дітей у закарпатській родині в досліджуваній період мала релігія, а найвищою моральною цінністю вважалася релігійність, яка була основою сакраментального виховного ідеалу закарпатця. До його пріоритетних рис, поряд з твердою вірою в Бога, високим патріотизмом та працьовитістю, належали любов і пошана до батьків, ближнього, милосердя, доброчинність, чесність, скромність, справедливість, щиросердечність.

Принципи сімейного виховання, які декларувалися у педагогічній літературі, дещо відрізнялися від практики їх реалізації, яка була обмежена рівнем культури і знань батьків. Проте теоретична їх сутність в умовах сьогодення має цілком продуктивний характер. Серед них: принципи природовідповідності, культуровідповідності, народності, полікультурності, безперервності, єдності педагогічних вимог родини і школи, розумної вимогливості, опори на позитивне у дитини, виховання в праці, єдності світського та релігійного виховання. З'ясовано, що дотримання дорослим поколінням принципів сімейного виховання попереджало можливі порушення протікання виховного процесу.

Аналіз системи методів (приклад та авторитет батьків, порада і попередження, наказ і заборона, заохочення і покарання, гра та ін.) показав, що педагогічна думка Закарпаття віддавала перевагу пояснюючим та стимуляційним методам впливу на дитину, дещо недооцінюючи роль

різнопланової діяльності. Але ж саме в процесі такої діяльності в дітей закріплюються знання, формуються вміння, навички, звичні норми поведінки.

Дієвість методів сімейного виховання залежала від того, наскільки вміло та раціонально застосовувалися батьками такі засоби як: слово, праця, домашній побут, молитва, книга (підручник), природа, фольклор, народні звичаї, традиції, обряди та інші.

Виховний вплив на дітей Закарпаття другої половини XIX – 30-х років XX століття забезпечувався такими формами сімейного виховання, які представлені у крайових педагогічних працях: святами родинного («свальба», «народини», «поминки»), церковного (Святвечір, Різдво, Великдень, Вербна і Зелена неділі, Трійця, Миколая, Водощі) та державного календарів.

Ефективне сімейне виховання передбачало також реалізацію форм спільної діяльності школи і родини. Школами Закарпаття у другій половині XIX – 30-х роках XX століття у практику були впроваджені колективні (батьківські збори – «родительські сходини», «совіщання»; конференції, засідання батьківського комітету – «родичовські ради», «здруження родичов», «родительські союзи»; спільні шкільні свята) та індивідуальні форми роботи з батьками (відвідування батьків вдома, запрошення їх до школи, популяризація сімейного виховання, педагогічні бесіди-консультації, позашкільна просвітницька робота вчителя). Спільна робота родини і школи сприяла підвищенню як педагогічної, так і загальної культури батьків, збагаченню їх педагогічними знаннями і досвідом, зближенню батьків і педагогів, успішному вирішенню багатьох складних питань виховання.

З'ясовано, що реалізація форм сімейного виховання сприяла єдності поколінь, міцності родини, формуванню позитивного мікроклімату в родинному колі, засвоєнню кращих традицій закарпатського народу, зростанню національної свідомості.

Однак, у процесі аналізу структурних елементів сімейного виховання на Закарпатті виявлено, що в досліджуваній період спостерігалася неузгодженість у педагогічній літературі назв понять «принцип», «метод», «форма» та «засіб» виховання, що пояснюється невиробленістю на той час єдиної педагогічної термінології. Цей факт спостерігався в другій половині XIX – 30-х роках XX століття не тільки в освітян Закарпаття, а й Галичини та Буковини.

У третьому розділі – «Шляхи творчого використання в сучасних умовах ідей сімейного виховання на Закарпатті (друга половина XIX – 30-ті роки XX століття)» – окреслено еволюцію сімейних цінностей та шляхи творчого використання провідних ідей результатів дослідження у підвищенні ефективності виховання в сучасних родинах України.

Встановлено, що сукупність ціннісних орієнтацій родини визначають її інтереси, потреби і мотиви, матеріальні та духовні запити, на основі яких вона будує певну модель життя. Відповідно, способи виховання дітей в нових суспільних та соціально-економічних умовах зумовлюють і зміну життєвих цінностей закарпатської родини.

Родина сьогодні перестала бути монополістом у передачі досвіду старших поколінь, безпосереднім природним осередком наслідування й копіювання досвіду, реальних взаємин чоловіка і дружини, батьків і дітей, старших і молодших. В умовах сьогодення, як свідчить проведене нами анкетування серед закарпатських респондентів, не мають широкої реалізації такі споконвічні цінності сімейного виховання як любов до ближнього, милосердя, самопожертва, доброта, чуйність, порядність, вміння співчувати та ін. Натомість превалюють прагматичність, кар'єризм, меркантильність, хитрість, крутість, бажання наживи.

Необхідно, щоб вже сьогодні провідним напрямком виховання в родині став розвиток духовної сфери життєдіяльності людини, прерогативу якого засвідчує науковий доробок педагогів Закарпаття другої половини XIX – 30-х років XX століття з проблем сімейного виховання. З огляду на це, маємо підстави стверджувати, що для сьогодення вкрай важливим є творче використання досвіду крайового вчительства досліджуваного періоду.

З'ясовано, що педагогічні та художні твори Закарпаття другої половини XIX – 30-х років XX століття могли б прислужитися укладачам навчально-методичних посібників, рекомендацій, порадників педагогам для роботи з батьками, книг для дітей, прийти на допомогу викладачам вищих навчальних закладів для викладання спецкурсу «Проблеми сімейного виховання на Закарпатті», класоводам, педагогам-організаторам та вихователям груп продовженого дня у проведенні родинних позакласних заходів та батьківського всеобучу, можуть послужити джерелом для розробки планів виховної роботи, програм сімейного виховання для учнів загальноосвітніх шкіл, концепцій виховання для сучасних родин. Загалом, творче застосування теоретичного і практичного досвіду сімейного виховання на Закарпатті досліджуваного періоду є шляхом розв'язання актуальних проблем сучасного виховання підростаючого покоління України щодо формування родинних цінностей і їхньої практичної реалізації в сучасних сім'ях та новітніх закладах освіти.

Узагальнення результатів наукового дослідження дає підстави для таких **висновків**:

1. Встановлено, що погляди на сімейне виховання у педагогів Закарпаття другої половини XIX – 30-х років XX століття формувалися під впливом родинного досвіду, регіональних традицій, народної педагогіки, вітчизняної та зарубіжної педагогічної думки. Зіставлення тверджень видатних діячів педагогіки (Я.Коменського, Дж. Локка, Й.Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, Г.Сковороди та ін.) з поглядами на сімейне виховання освітян краю досліджуваного періоду вказує на їх тісний зв'язок та похідну залежність.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених різним аспектам досліджуваної проблеми, педагогічна теорія і практика виховання дітей у закарпатській родині другої половини XIX – 30-х років XX століття вивчена недостатньо.

Сімейне виховання трактується вітчизняними і зарубіжними дослідниками як інтегрований процес цілеспрямованих педагогічних дій батьків та повсякденного впливу на виховання дітей соціально-економічного, духовного та морально-ціннісного середовища. Крім того, сімейне виховання відображає систему підготовки дітей до життя в соціальних умовах, набуття ними знань, умінь і навичок, необхідних для нормального формування особистості в умовах родини, що створює широке проблемне поле сімейного виховання і визначає його як багатовимірне та поліфункціональне педагогічне явище.

Виховний потенціал родини визначає ефективність її функціонування як педагогічної системи. До складу виховного потенціалу родини входять: виховна діяльність батьків, виховне середовище родини та різні види діяльності її членів, до яких залучають дітей.

2. Науковий пошук дав змогу встановити, що на реалізацію виховного потенціалу родини, а також на еволюцію, зміст і характер сімейного виховання на Закарпатті у другій половині XIX – 30-х роках XX століття безпосередній вплив мав комплекс *детермінантних факторів* (етнічний, економічний, соціальний, матримоніальний, фактор нуклеаризації, демографічний, фізіологічний, генетичний, культурно-освітній, родинно-побутовий, звичаєвий та духовний). Серед них найбільш вагомий і часто негативний вплив на сімейне виховання мав економічний, який помітно зменшував значущість виховного процесу в крайовій родині, висуваючи на перший план перманентну боротьбу дорослих її членів з матеріальними негараздами. Та, незважаючи на соціально-економічний визиск, етнічне знекровлення, маргіналізацію закарпатської родини, у процесі аналізу відповідних наукових джерел можна виокремити низку її соціально-ціннісних установок. Зокрема, духовні орієнтири народу, які сповідувалися батьками, були шанованими на Закарпатті і лежали в основі сакраментального виховного ідеалу підростаючих поколінь. Духовний фактор розглядався закарпатськими педагогами другої половини XIX – 30-х років XX століття як запорука чесного морального життя, злагоди в сімействі, формування високоморальних, християнських якостей особистості. Встановлено, що саме християнство було в досліджуваній період джерелом життєздатності і виховної сили закарпатської родини.

На основі аналізу детермінантних факторів виховного процесу в закарпатській родині, виокремлено *проблеми сімейного виховання* в педагогічній теорії і практиці краю (друга половина XIX – 30-ті роки XX століття), які значною мірою гальмували його ефективність. Насамперед:

- політична невизначеність закарпатців;
- складне економічне становище родини, численні побори;
- співіснування кількох поколінь під одним дахом;
- труднощі соціалізації родин-емігрантів;
- відсутність умов для безперервного виховного впливу та спілкування батьків і дітей через ненормований робочий день;

- неповні сім'ї, зумовлені голодоморами, масовою еміграцією населення, численними втратами в роки Першої світової війни;

- народження дітей при допомозі неграмотних баб-повитух, нестача медичних кадрів (особливо в сільській місцевості);

- неписьменність, культурна відсталість у багатьох родинах;

- раннє батьківство;

- незнання батьками особливостей фізіологічного і психологічного розвитку дитини;

- погані житлові умови;

- досягнення виховних цілей за допомогою непедагогічних методів;

- полікультурність членів родини (розходження у підходах щодо сімейного виховання).

3. Результати аналізу педагогічних засад сімейного виховання на Закарпатті засвідчили, що у другій половині XIX – 30-х роках XX століття такі освітні діячі як Е.Бокшай, Д.Волковський, А.Волошин, Л.Гайдукевич, О.Духнович, А.Карабелеш, М.Колесник, О.Маркуш, В.Машкаринець, О.Павлович, П.Федор, С.Чегіль, К.Шимонова, зосереджували увагу на формулюванні *мети та завдань*, що визначалися рівнем загальної культури та педагогічного кругозору батьків; *загальних та специфічних принципів* (природовідповідності, культуровідповідності, народності, полікультурності, безперервності, єдності педагогічних вимог родини і школи, розумної вимогливості, опори на позитивне у дитини, виховання в праці, єдності світського та релігійного виховання), *провідних напрямів* (фізичне, моральне, релігійне, трудове та естетичне виховання), *методів* (приклад та авторитет батьків, порада і попередження, наказ і заборона, заохочення і покарання, гра), *форм* (свята родинного, церковного та державного календарів) і *засобів сімейного виховання* (слово, праця, домашній побут, молитва, книга (підручник), природа, фольклор, народні звичаї, традиції, обряди та інші). Характерною рисою їх розробки була відсутність чіткого поділу між теорією і практикою, нечіткість у визначенні понятійного апарату, що зумовлено не лише рівнем педагогічної науки досліджуваного періоду, але й необхідністю забезпечення практичних потреб крайового вчительства.

Здійснення виховання в крайових родинах даного історичного періоду визначалося такими *особливостями*: опора на досвід народної педагогіки, на родинні звичаї, традиції, обряди; поєднання здобутків зарубіжної та вітчизняної педагогічної думки, доробку видатних освітніх діячів і передових учителів регіону як теоретико-методичної основи сімейного виховання; культурна розмаїтість соціального середовища краю (мова, побут, ремесла, національний одяг, свята тощо); шанобливе ставлення до культури, звичаїв, традицій народів, що населяли Закарпаття; домінування у змісті сімейного виховання цінностей релігійного характеру; панівна роль матері у сімейному вихованні дитини; непорушний авторитет батька у родині; шанування культу предків, традицій і звичаїв свого народу; поодинокі випадки розлучення батьків;

багатодітність; раннє залучення дітей до продуктивної праці; усвідомлення значущості й моральної цінності праці, засудження безгосподарності, порушень трудової дисципліни, лінощів та аморальних вчинків.

4. Проведене дослідження дало можливість означити основні шляхи творчого використання в сучасних умовах *ідей організації сімейного виховання* на Закарпатті досліджуваного періоду. До них віднесено: виховання дітей в дусі обопільної любові, толерантності та злагоди між членами родини, релігійності; використання у сімейному вихованні регіональних особливостей культурної спадщини; вивчення і широке впровадження набутих історичного закарпатського досвіду спільної роботи школи та родини у справі виховання дітей і молоді; наповнення відповідним змістом шкільних навчальних програм із цілепокладанням виховних пріоритетів на формування в учнів духовних, моральних, громадянських та естетичних цінностей; організація та забезпечення педагогічного всеобучу батьків; поширення історичного регіонального досвіду сімейного виховання дітей Закарпаття в досліджуваній період у навчально-виховному процесі вищих педагогічних навчальних закладів; підготовка навчально-методичної та довідкової літератури для педагогів, студентів, учнів, батьків за матеріалами педагогічної і художньої літератури Закарпаття другої половини XIX – 30-х років XX століття з проблем сімейного виховання.

Творче осмислення і впровадження окреслених в дисертаційному дослідженні провідних ідей педагогів Закарпаття в умовах української реальності може створити умови для підвищення якості сімейного виховання в регіоні та в Україні загалом, збагачення виховної практики батьків, вирішення проблем ціннісної орієнтації молодого покоління та спільної діяльності родини і школи в нашій країні.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. На подальше вивчення заслуговують питання порівняльного аналізу педагогічної спадщини Закарпаття в контексті сімейного виховання в досліджуваній період з різними регіонами України; з'ясування ролі державних та громадських установ у сімейному вихованні дітей краю; впливу церкви на виховання дітей у родині та ін.

Основний зміст дисертації відображений у таких публікаціях автора:

1. Петрус М. В. Нормативно-правові засади новітнього сімейного виховання / Маріанна Василівна Петрус // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». – Ужгород, 2007. – Вип. 11. – С. 97–100.

2. Петрус М. В. Самореалізація Духновича як педагога у практиці сімейного виховання / Маріанна Василівна Петрус // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя : проблеми теорії і практики: [зб. наук. праць]. – К., 2007. – Вип. 7(17). – С. 82–85.

3. Петрус М. В. Діагностика процесу формування фізично здорової особистості у системі родинного виховання на Закарпатті (друга половина XIX - 30-ті роки XX століття) / Маріанна Василівна Петрус // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». – Ужгород, 2008. – Вип. 15. – С. 115–119.

4. Петрус М. В. Ідея сімейного виховання в педагогічних поглядах А.Карабелеша / Маріанна Василівна Петрус // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Педагогіка та психологія». – Чернівці, 2008. – Вип. 393. – С. 85–91.

5. Петрус М. В. Проблеми морального виховання у родині в спадщині педагогів Закарпаття (друга половина XIX – 30-ті рр. XX століття) / Маріанна Василівна Петрус // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2008. – Вип. XXV. – С. 59–67.

6. Петрус М. В. Детермінуючі фактори сімейного виховання в українських родинах Закарпаття другої половини XIX – 30-х років XX століття // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». – Ужгород, 2009. – Вип. 17. – С. 155–157.

7. Петрус М. В. Зміст статевого виховання дітей в історико-педагогічному доробку Закарпаття / Маріанна Василівна Петрус // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. – Херсон, 2009. – Вип. 52. – С. 42–45.

8. Петрус М. В. Релевантність сімейної педагогіки Августина Волошина для сучасної сім'ї / Маріанна Василівна Петрус // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2009. – Вип. XXVI-XXVII. – С. 41–48.

9. Петрус М. В. Консолідація зусиль родини та школи як фактор ефективного навчання і виховання дітей на Підкарпатській Русі у 20-30-х рр. XX ст. / Маріанна Василівна Петрус // Освіта Закарпаття. – Ужгород, 2007. – №6. – С. 39–43.

10. Петрус М. В. Проблеми родинно-сімейного виховання в теорії та практиці педагогів Закарпаття / Маріанна Василівна Петрус // Освіта Закарпаття. – Ужгород, 2007. – №5. – С. 64–67.

11. Петрус М. В. Андрій Карабелеш про вплив сім'ї на розвиток читацьких інтересів у дітей / Маріанна Василівна Петрус // Освіта Закарпаття. – Ужгород, 2008. – №7. – С. 62–64.

12. Петрус М. В. Виховний вплив сім'ї на формування особистості в контексті «Батьківської педагогіки» В.Сухомлинського / Маріанна Василівна Петрус // Особистісно орієнтований потенціал педагогіки В. О. Сухомлинського: зб. матеріалів міжвузівської науково-практичної конференції (30 вересня - 1 жовтня 2008 р.). – Кам'янець-Подільський, 2008. – С. 172–179.

13. Петрус М. В. Індуктивний аналіз дефініції «сімейне виховання» / Маріанна Василівна Петрус // Світ виховання. – К., 2008. – №2 (27). – С. 47–48.

14.Петрус М. В. Визначальна роль батьків у сімейному вихованні дітей Закарпаття (друга половина XIX – 30-ті роки XX століття) / Маріанна Василівна Петрус // Науковий вісник Мукачівського державного університету. – Мукачево, 2009. – Вип. 7 (2). – С. 117–127.

15.Петрус М. В. Самозбереження етнонаціональної приналежності української родини на Закарпатті у контексті чужих культур (друга половина XIX - 30-ті роки XX століття) / Маріанна Василівна Петрус // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Соціалізація особистості і суспільні трансформації: механізми взаємовпливу та вияви» (14-15 травня 2009 р.). – Чернівці, 2009. – Книга XXI. – С. 5–7.

16.Петрус М. В. Формування естетичних орієнтацій дітей в умовах української родини на Закарпатті (20-30-ті роки XX століття) / Маріанна Василівна Петрус // Освіта Закарпаття. – Ужгород, 2009. – №9. – С. 99–103.

17.Петрус М. В. Збірник педагогічних задач з проблем сімейного виховання (за матеріалами педагогічної та художньої літератури Закарпаття другої половини XIX – 30-х років XX століття) / Маріанна Василівна Петрус. – Мукачево, 2010. – 38 с.

18.Петрус М. В. Інтеграція педагогічних сентенцій у контексті морального виховання в закарпатській родині (друга половина XIX – 30-ті роки XX століття) / Маріанна Василівна Петрус // Освіта Закарпаття. – Ужгород, 2010. – № 11. – С. 67–72.

19.Петрус М. В. Теоретичні засади сімейного виховання на Закарпатті (друга половина XIX – 30-ті роки XX століття): конспекти лекцій / Маріанна Василівна Петрус. – Мукачево, 2010. – 108 с.

АНОТАЦІЇ

Петрус М.В. Проблеми сімейного виховання в педагогічній теорії і практиці Закарпаття (друга половина XIX – 30-ті роки XX століття). - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2011.

Наукове дослідження присвячене проблемам сімейного виховання у закарпатській родині другої половини XIX – 30-х років XX століття. Здійснено індуктивний аналіз поняття «сімейне виховання»; проаналізовано стан його дослідженості в історико-педагогічній літературі; охарактеризовано вплив здобутків західноєвропейських педагогічних теорій на сімейне виховання на Закарпатті та в Україні. На основі аналізу детермінантних факторів виховного процесу в закарпатській родині (етнічний, економічний, соціальний, демографічний, фізіологічний, духовний та ін.), виокремлено проблеми сімейного виховання в педагогічній теорії і практиці краю у другій половині XIX – 30-х роках XX століття; з'ясовано роль батьків у сімейному вихованні дітей Закарпаття; розкрито структурні елементи (мета, основні завдання,

принципи, напрями, форми, засоби, методи) та особливості виховання в крайовій родині у досліджуваній період. Окреслено еволюцію сімейних цінностей; визначено шляхи творчого використання провідних ідей результатів дослідження задля підвищення ефективності виховання в сучасних родинах України.

Ключові слова: родина, сімейне виховання, структурні елементи сімейного виховання, Закарпаття, сімейні цінності.

Петрус М.В. Проблемы семейного воспитания в педагогической теории и практике Закарпаття (вторая половина XIX - 30-е годы XX века). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Тернополь, 2011.

Научное исследование посвящено проблемам семейного воспитания в закарпатской семье второй половины XIX - 30-х годов XX века.

Определено, что взгляды на семейное воспитание у педагогов Закарпаття в исследуемый период формировались под воздействием семейного опыта, региональных традиций, народной педагогики, отечественной и зарубежной педагогической мысли.

Выяснено, что семейное воспитание толкуется отечественными и зарубежными исследователями как интегрированный процесс целеустремленных педагогических действий родителей и повседневного влияния на воспитание детей социально-экономической, духовной и морально-ценностной среды. Кроме того, семейное воспитание отображает систему подготовки детей к жизни в социальных условиях, приобретение ими знаний, умений и навыков, необходимых для нормального формирования личности в условиях семьи, что создает широкое проблемное поле семейного воспитания и определяет его как многомерное и полифункциональное педагогическое явление.

Установлено, что на эволюцию, содержание и характер семейного воспитания на Закарпатье во второй половине XIX - 30-х годах XX века непосредственное влияние имела система детерминирующих факторов (этнический, экономический, социальный, матримониальный, фактор нуклеаризации, демографический, физиологический, генетический, культурно-образовательный, семейно-бытовой и духовный).

Определены структурные элементы семейного воспитания на Закарпатье в исследуемый период: сущность, цель, задания, принципы (природосоответственности, культуросоответственности, народности, поликультурности, непрерывности, единства педагогических требований семьи и школы, умной требовательности, опоры на позитивное в ребенке, воспитание в труде, единстве светского и религиозного воспитания); направления

(физическое, моральное, религиозное, трудовое и эстетическое); методы (пример и авторитет родителей, совет и предупреждение, приказ и запрещение, поощрение и наказание, игра); формы (праздники семейного, церковного и государственного календарей) и средства (слово, труд, домашний быт, молитва, книга (учебник), природа, фольклор, народные обычаи, традиции, обряды и другие).

Очерчены особенности воспитания в закарпатских семьях во второй половине XIX - 30-х годах XX века: сочетание достижений зарубежной и отечественной педагогической мысли как теоретико-методической основы семейного воспитания; опора на опыт народной педагогики, на семейные обычаи, традиции, обряды; культурная разнообразность социальной среды края; доминирование в содержании семейного воспитания ценностей религиозного характера; господствующая роль матери в семейном воспитании ребенка; нерушимый авторитет отца в семье; супружеская верность; многодетность; раннее привлечение детей к труду, осознание его значимости и моральной ценности, осуждение бесхозяйственности, нарушений трудовой дисциплины, лени и аморальных поступков.

Установлено, что творческое осмысление и внедрение очерченных в диссертационном исследовании ведущих идей педагогов Закарпатья, в условиях украинской реальности может создать условия для повышения качества семейного воспитания в регионе и Украине в целом, обогащение воспитательной практики родителей, решение проблем ценностной ориентации молодого поколения, совместной деятельности семьи и школы в нашей стране.

Ключевые слова: семья, семейное воспитание, структурные элементы семейного воспитания, Закарпатье, семейные ценности.

Petrus M.V. Problems of family upbringing in a pedagogical theory and practice in Transcarpathia (second half XIX - 30th years of XX century). – Manuscript.

Thesis for a candidate's degree in pedagogical studies, speciality 13.00.01 – general pedagogics and history of pedagogics. Ternopil'kyi Vladimir Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, 2011.

Dissertation is devoted to the problems of family upbringing in Transcarpathia family of the second half XIX - 30th years of XX century; the state of its investigation is analysed in historical and pedagogical literature; the inductive analysis of concept "family upbringing" is carried out. Substantiated determinant factors (ethnic, economic, social, demographic, physiological, spiritual and others like that) of upbringing process in Transcarpathia family in the second half XIX - 30th years of XX century; the role of parents is found out in the family upbringing of children of Transcarpathia; determined structural elements (essence, purpose, basic tasks, principles, directions, forms, means, methods) and peculiarities of upbringing in regional family in an explored period. Outlined the evolution of family values;

determined the ways of creative use of leading ideas of the results of investigation in order to increase the efficiency of upbringing in modern families of Ukraine.

Key words: family, family upbringing, structural elements of family upbringing, Transcarpathia, family values.

Підписано до друку 12.05.2011 р. Формат 60 x 90/16.

Папір друк. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.

Тираж 100. Зам. №

Редакційно-видавничий відділ
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
46027, м. Тернопіль, вул. М.Кривоноса, 2